

TÜRKİYE SELÇUKLULARINDA MEDRESE ÖĞRENCİLERİNİN SOSYO EKONOMİK DURUMLARI

SOCIO-ECONOMIC STATUS OF MADRASA STUDENTS IN THE SELJUKS OF ANATOLIA

İbrahim BALIK*

Öz

Bir milletin gelişmişlik düzeyinin en önemli göstergelerinden birisi eğitim seviyesidir. Eğitim seviyesinde çıtayı yükseklerde tutabilen toplumlar kısa sürede gelişmişlik düzeyini arttırabilmektedirler. Selçuklular da bu konuda önemli hamleler yapmış ve 13. yüzyılda Anadolu'da gelişmiş bir eğitim seviyesi yakalayabilmişlerdir. Eğitimin içinde yer alan insan unsurunun kalitesi ve motivasyonu da eğitimin seviyesini belirleyen önemli göstergelerden birisidir. Biz bu çalışmamızda eğitimin en temel unsurunu oluşturan öğrencilerin Selçuklular dönemindeki sosyo ekonomik durumlarından bahsedeceğiz.

Selçuklularda fakih, talib, tilmiz gibi adlarla anılan öğrenciler, eğitimlerini genelde medresede almakta idiler. Hemen her medrese farklı kategorilerde öğrencileri bünyesine alırdı. Medreseye kaydolan öğrenciler kendi eğitim seviyelerine göre genellikle üç kategoriye ayrılır ve ona göre dersleri takip ederlerdi. Uzmanlık eğitimine başlayan bir öğrenci grubu ile henüz eğitiminin ilk aşamasındaki öğrenciler aynı medrese içinde eğitim görebilirlerdi.

Öğrencilerin tamamı burs alırlardı. Bu burslar medrese vakıflarından karşılanırdı. Dolayısıyla öğrenci burslarının miktarı standart olmayıp, medreseden medreseye farklılık göstermekte idi. Aynı şekilde öğrencilerin aldığı burslar eğitim seviyelerine göre de değişmekte idi. Onlar, bu bursları ve

* Dr. Öğr. Üyesi, Pamukkale Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Denizli/Türkiye, ibalik@pau.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0002-2139-506X>

medreseden karşıladıkları diğer işçeleri sayesinde oldukça rahat bir hayat sürme imkânı bulmuşlardır.

•
Anahtar Kelimeler

Medrese, Öğrenci, Türkiye Selçukluları, Burs, Sosyo Ekonomik.

•
Abstract

Education level is one of the most important indicators of the development level of a nation. Societies that can keep the bar high at the level of education can increase the level of development in a short time. The Seljuks also made important moves in this regard and they achieved an advanced level of education in the 13th century in Anatolia. The quality and motivation of the human element in education are one of the important indicators that determine the level of education. In this study, we will examine the socio-economic status of the students, which constitute the most basic element of the education, in the Seljuk period.

The students, who were named with the names such as fakih, talib, tilmiz in the Seljuks, were taking their education in madrasahs. Almost every madrasah accepts students in different categories. Students enrolled in the madrasah were usually divided into three categories according to their level of education and followed the courses according to their level. A group of students who started specialization training and students in the first stage of their education could study in the same madrasa.

All of the students received a certain amount of scholarship. These scholarships were covered by the madrasa foundations. Therefore, the amount of scholarships were not standardized and they differed from madrasas to madrasas. Similarly, the scholarships that students received were also changing according to their educational level. They have found the opportunity to live a fairly comfortable life thanks to these scholarships, and other rationing covered by their madrasas.

•
Keywords

Madrasah, Student, Seljuk of Rum, Scholarship, Socio Economic

GİRİŞ

Eğitim, toplumların gelişmişlik düzeyinin belirlenmesinde en önemli etkenlerden birisidir. Eğitim seviyesini yükseltebilen toplumlar genellikle çağdaşı olan diğer toplumların birkaç adım önüne geçerler. Bu günümüzde böyle olduğu gibi geçmiş dönemlerde de böyle olmuştur. Türkler de tarihlerinin en erken devirlerinden beri yaşadıkları coğrafya ve mensup oldukları kültürel yapıya göre şekillenen bir eğitim sistemi geliştirmişlerdir. İslamiyet öncesi dönemlerde genellikle gelenek ve örfeye dayalı bir eğitim sisteminin varlığından bahsedebiliriz. Özellikle aile kavramı bu dönem Türk eğitim sisteminin en öne çıkan unsuru kabul edilebilir¹.

Selçuklular döneminde hem İslamiyet'in kabulü hem de yerleşik hayata daha hızlı geçmeye başlanmasına bağlı olarak Türklerdeki eğitim anlayışı da değişmeye başlamıştır. Özellikle Nizamülmülk'ün, medrese eğitimini sistematik bir yapıya kavuşturması ve medreseleri yaygınlaştırması neticesinde örgün eğitimin büyük ölçüde bu kurumların tekeline geçmeye başladığı söylenebilir². Türkiye Selçukluları da bu geleneği devam ettirmiş, Anadolu'da Nizamiye Medreselerini esas alarak çoğu günümüze kadar ulaşan onlarca medrese inşa etmişlerdir. Özellikle 13. yüzyılda Anadolu'da medeni anlamda büyük bir inkişaf yaşanmıştır. Hatta siyasi otoritenin büyük ölçüde kaybolduğu 13. yüzyılın ikinci yarısında ve 14. yüzyılın ilk çeyreğinde de ilim ve eğitim alanındaki bu yükseliş devam etmiştir. Nitekim Anadolu'da, günümüze kadar ulaşan medreselerin önemli bir kısmı siyasi otoritenin sarsılmaya başladığı Aladdin Keykubad dönemi sonrasında inşa edilen medreselerdir.

Medreselerin insan unsurunu dört ayrı kategoriye ayırmak mümkündür. Bunlardan birincisi, çoğu kere medreselerin yöneticiliğini de üstlenen müderrislerdir. İkincisi müderrislerin yardımcısı olarak değerlendirebileceğimiz mudidlerdir. Üçüncü olarak eğitimin bir başka vazgeçilmez unsuru olan öğrencilerdir ki biz bu çalışmamızda onların sosyo ekonomik durumlarını

¹ İslamiyet öncesi Türklerde aile yapısı ve eğitim ile ilgili olarak bkz. Bahattin Ögel, *Türk Kültürünün Gelişme Çağları*, İstanbul 1988; İbrahim Kafesoğlu, *Türk Milli Kültürü*, İstanbul 1984; Nafi Atuf, *Fenni Terbiye Tarihi*, İstanbul 1928; Yahya Akyüz, *Türk Eğitim Tarihi*, İstanbul 1993.

² Nizamiye Medreseleri ve bu medreselerin yaygınlaşması ile olarak bkz. Ziya Kazıcı, *İslam Medeniyeti Tarihi*, İstanbul 1991; Muhammed Tahir b. Rifat, *Türklerin Ulum ve Fünuna Hizmetleri*, İstanbul 1327; Abdu'l-Mecid Ebu'l-Fütuh Bedevi, *et-Tarihu'l- Siyasi ve'l- Fikri*, Cidde 1983; Mustafa Bilge, *İlk Osmanlı Medreseleri*, İstanbul 1984.

incelemeye gayret edeceğiz. Dördüncü unsur ise idareci ve hizmetli kadrosu olarak kabul edilebilir³.

1-Öğrencilerin Sosyal Statüleri

Bütün eğitim sistemlerinde olduğu gibi Selçuklu eğitim sistemi içinde de asli unsur öğrencilerdir. Onları bir üst seviyeye taşıyabilmek, eğitimin en temel amacıdır. Dolayısıyla öğrenciler bir nevi eğitimin hammaddesidir. Her hangi bir eğitim sisteminin yapısal özelliklerinin tespitinde, öncelikle o sistemin öğrenciye bakış açısı ve öğrenciye verdiği önem oldukça etkilidir. Selçuklular da öğrencilere gereken önemi vermiş, onların fiziki ve ekonomik ihtiyaçlarını en üst düzeyde gidermek için gereken tedbirleri almıştır.

Türkiye Selçuklu eğitim sistemi içinde öğrenciler, fakih, fukaha, müteallim, mubahisin, muhassilin gibi isimlerle adlandırılmıştır. Özellikle Anadolu'da medreselerin yaygınlaşmaya başladığı dönemden itibaren öğrencilerin imtiyazlı bir duruma kavuştuğunu söyleyebiliriz. Çünkü onlar hemen bütün ihtiyaçları düşünülerek inşa ve techiz edilen medreselerde eğitimlerini sürdürmüşlerdir. Bütün bu hizmetler için öğrencilerden her hangi bir ücret talep edilmediği gibi, kendilerine karşılıksız burs da verilmiştir⁴.

Selçukluların eğitime getirdiği en büyük yenilik, öğrencilerin fiziki şartlarındaki değişimdir. Selçuklu eğitim sistemi içinde öğrenciler, aldıkları burslarla maddi sıkıntıdan kurtuldukları gibi bizzat ders okudukları mekanda barınma imkanı da elde etmişlerdir. Bu onların barınma gibi çok önemli bir problemini çözmesinin yanında; dersleri daha kolay takip etmelerine de fırsat vermiştir⁵. Ayrıca eğitimde bir fırsat eşitliğini de beraberinde getirmiştir. Nitekim medreselerin sundukları fiziki ve ekonomik imkanlar sayesinde, maddi durumu iyi olmayan öğrenciler de rahat bir ortamda eğitim imkanı elde etmişlerdir. Öğrenciler için sunulan imkanlar sadece Selçuklu ile sınırlı kalmamış, çağdaş İslam dünyasının genelinde ilim ehli ve öğrenciler iyi durumda olmuşlar, sosyal statüleri üst seviyede tutulmuştur. Anadolu'nun yanında Şam ve Halep'te de durum bundan farklı değildir⁶.

³ Selçuklu medreselerinde görevli idareci ve hizmetli personeli ile ilgili olarak bkz., İbrahim Balık, "Anadolu Selçuklu Medreselerinin İdareci ve Hizmetli Kadrosu", *AKÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, C. III, S. 2, Afyon 2001.

⁴ Bilge, a.g.e, s. 5.

⁵ Selami Sönmez, *Anadolu'daki Selçuklu ve Beylikler Dönemi Medreseleri*, A.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi, Erzurum 1992, s. 242.

⁶ Chick Baumrane, "İslam tarihinde Eğitim Öğretim Kurumları", çev. Nesim Yazıcı, A.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi, C.XXX, S. 289, Ankara 1987, s. 283.

Selçuklu döneminde, Anadolu'daki öğrencilerin sosyal statülerinin yüksekliğini ortaya koyması açısından, Malatya'da bulunan Şahabiyye-i Kübra Medresesi ile ilgili yapılan şu değerlendirme hayli ilginçtir: "Şahabiyye-i Kübra, sözlük anlamı olarak en büyük yıldızlar topluluğu demektir. Bu medreseyi kuran Selçuklular, buradaki her öğrenciyi birer yıldız kabul etmişler, bu yıldızlara ışık veren, yol gösteren, hedeflenen varlıklar özelliği kazandırmak istemişlerdir. Medresenin bu adı bile Selçukluların eğitim ve öğretim felsefesini anlatmaya yetmektedir."⁷ Sivas Gök Medrese ile ilgili olarak verilen bilgilerde de öğrencilerin sahip oldukları yüksek seviyeyi destekler ifadeler yer almaktadır: "Varidatı oldukça yüksek olan bu medresede talebeler sekiz türlü nefis yemekler yerlerdi."⁸

2- Öğrencilerin Yaşları

Selçuklu eğitim sisteminde medrese öğrencilerinin eğitime başlama yaşı ile ilgili standart bir uygulama mevcut değildir. Kaynaklarda bu konuda net ifadeler bulunmamaktadır. Elimizdeki en önemli kaynaklarımızdan birisi olan medrese vakfiyelerinde de kaydolacak öğrencilerin yaşları ile ilgili kesin bir rakamdan bahsedilmemektedir. Medrese öğrenciliğinin bir alt yaş sınırı olmadığı gibi üst yaş sınırı da söz konusu değildir. Bununla beraber belli bir dönemi açık olarak ifade etmemekle beraber bazı kaynaklar medrese eğitimi için bir alt sınır telaffuz etmişlerdir. Buna göre İslam dünyasında ilk eğitime başlama yaşını 4 - 7 yaş arası kabul edilmiştir⁹.

Her ne kadar ilk eğitime başlama yaşı ile ilgili kati verilere sahip değil isek de; bazı medreselerde ilköğretim düzeyinde de eğitim verildiği için, küçük yaştan itibaren çocukların medreseye kabul edildikleri kesindir. İbn-i Bibi, İzzeddin Keykavus ile ilgili bir olaydan bahsederken bu konuda ufak bir ipucu vermektedir. Şöyle ki: "İzzeddin Keykavus'un Ankara'da kardeşini (Aladdin Keykubad) kuşattığı sırada Mübarüzeddin İsa, Necmeddin Behremşah'ı düelloya davet etti. Bunun sebebi geçmişten kalan bir hesaplaşma idi. Çünkü çocukluk yıllarında Sivas'ta mektepte iken bunlar kavga etmişti" ifadesini kullanmakta ancak okul arkadaşı olan bu iki Selçuklu Beyinin kaç yaşlarında iken mektepte okuduklarını ifade etmemektedir¹⁰.

Medrese eğitimini tamamlama yaşı ile ilgili bazı medrese vakfiyelerindeki düzenlemelerin dışında bir üst sınır yoktur. Dolayısıyla öğrencilik için kesin bir

⁷ İhsan Çıtak, *Cumhuriyet Öncesi, Cumhuriyet Dönemi ve Sonrası Malatya'da Eğitim*, Malatya 1988, s. 8.

⁸ Ridvan Nafiz – İsmail Hakkı, *Sivas Şehri*, İstanbul 1928, s. 121.

⁹ Mehmet Dağ – Raşit Öymen, *İslam Eğitim Tarihi*, Ankara 1974, s. 19.

¹⁰ İbn-i Bibi, *El Evamirü'l-Alaiye Fi Umuru'l-Alaiye*, çev. Mürsel Öztürk, Ankara 1996, s. 156.

yaş aralığı mevcut olmayıp, her isteyen istediği yaşta eğitime devam edebilmektedir¹¹. Hatta Gordlevski, hem öğrencilik yapan hem de başka işlerle uğraşan kişiler olduğunu belirtmekte ve kuyumcu kalfası olan medrese öğrencilerinden bahsetmektedir¹². Aynı şekilde İbn-i Batuta da, Birgi’de misafir olduğu evin sahibinin medrese öğrencisi olduğunu belirtmiştir¹³. Medresede ki öğrencilerin yaş durumu ile ilgili olarak Ziya Kazıcı ise şu değerlendirmeyi yapmıştır: “ Her ne kadar öğretim için belli bir yaş söz konusu değilse de; bazı müderrislerin, belli ilimlerde öğrenme kabiliyetini nazar-ı dikkate alarak belli bir yaş grubundan öğrenci seçtikleri de olmuştur. İlim yolcusunun fedakar olması, dünya ile ilişkisinin fazla bulunmaması, çoluk çocuk kaygısının olmaması gerekir. Bütün bunlarda ilim tahsil etmek isteyen kişinin bir ölçüde genç olmasını gerektirmektedir. Hatta bazı müellifler talebenin mümkün mertebe bekar olmasını da isterler. Çünkü evli bir kimse, evlilik hukuku ve geçim derdi gibi işlerle meşgul olacağından kendisini ilme fazla veremez.”¹⁴

Öğrencilerin bekar olmasının eğitim faaliyetlerine kendisini vermesi için genel bir kanaat olarak kabul edilmiştir. Özellikle evlilik hukuku ile ilgili görev sorumluluklarını yerine getirme zorunluluğunun eğitim işini aksatacağı görüşü ön plandadır¹⁵. Ancak yine de bu konuda bir zorunluluk söz konusu değildir. Nitekim Sivas Gök Medrese vakfiyesinde bekar olan öğrencilerin sürekli medresede ikamet etmeleri, evli olanların ise en azından haftada iki gün medresede kalmaya özen göstermeleri istenmektedir¹⁶. Burada da açıkça görüldüğü üzere evli olanlar da medresede öğrencilik yapabilmektedir.

Medresede öğrencilerin eğitimlerini sonlandırma konusunda da standart bir uygulama söz konusu değildir. Sadece bazı medrese vakfiyelerinde eğitim için bir tahdit konulmuştur. Ancak bu da medreseden medreseye farklılık göstermektedir. Konya Altun Apa Medresesi vakfiyesinde “Bu medresede bir kimse beş yıl otururda okuyamazsa, derste bulunmaz, dersi ile meşgul olmayıp işi tembelliğe vurursa kapı dışarı edilecektir.”¹⁷ denilmektedir. Kırşehir Caca Bey

¹¹ Akyüz, a.g.e., s. 41.

¹² V. Gordlevski, *Anadolu Selçuklu Devleti*, çev. Azer Yaman, Ankara 1988, s. 190.

¹³ İsmet Parmaksızoğlu, *İbn-i Batuta Seyahatnamesinden Seçmeler*, İstanbul 1986, s. 29.

¹⁴ Kazıcı, a.g.e., s. 268.

¹⁵ Ebu Abdullah Muhammed b.İbrahim b. Sadullah Kinani İbn-i Camaâ, *Tezkiret’s-Sami ve Mütekellim fi Edebi’l-Alim ve’l-Müteallim*, Haydarabat 1353, s. 72.

¹⁶ Nermin Ş. Doğan, “Ortaçağda Anadolu’nun Eğitim Mekanları: Selçuklu Medreseleri – Darüşşifalarından Örnekler”, *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, C. 28, S. 2, Ankara 2013, s. 437.

¹⁷ Osman Turan, “Şemseddin Altun – Aba Vakfiyesi ve Hayatı”, *Belleten*, C. XI, S. 42, Ankara 1947, s. 372; Abdulkadir Erdoğan, “Konya İle İlgili En Eski Bir Selçuk Vakfiyesi”, *Konya Mecmuası*, S. 6,

Medresesi vakfiyesinde ise bu süre üç yıl olarak belirlenmiş ve bu sürede medresedeki eğitimini tamamlayamayan öğrencilerin ücret ve işlerinin kesileceği ifade edilmiştir. Bu üç yıllık süre eğitiminin son kademesindeki öğrenciler için geçerlidir. Çünkü medrese vakfiyesinde üst düzey eğitim gören üç öğrenci eğitimlerini üç yıllık sürede bitiremezlerse medreseden ayrılacakları ve yerlerine diğerlerinin geçeceği açık bir şekilde ifade edilmiştir¹⁸. Buradan da anlaşıldığı gibi her medrese eğitim süresini kendisi belirlemektedir. Bu veriler her ne kadar medrese eğitimini tamamlamak için medreseden medreseye geçişebilen bir süre konduğunu ortaya koymakta ise de öğrencilerin yaşı ile ilgili somut bir bilgi vermemektedir.

3- Öğrencilerin Aldıkları Ücretler (Burs) ve Bunların Günümüzdeki Yaklaşık Karşılığı

Selçuklu eğitim sistemini, çağdaşı olan diğer devletlerin eğitim sisteminden ayıran en önemli farklardan birisi, bu sistemde öğrencilerin hemen tamamına verilen burslardır. Medreseler kurulurken oluşturulan zengin vakıfları sayesinde her öğrenciye eğitim gördüğü seviyeye göre değişen bir burs tahsis edilmiştir. Bu durum Selçukluların kültürel ve ekonomik alt yapısının sağlam temellere oturmasına da olumlu etki etmiştir¹⁹.

Öğrencilerin aldığı ücretler gerek öğrenim gördükleri medresenin gelir durumuna ve gerekse öğrencilerin eğitim seviyelerine göre değişiklik arz etmekte idi. Buna göre, alt seviyedeki öğrenciler daha az ücret alırken; üst sınıflardaki öğrenciler daha çok ücret almakta idi. Mesela Kırşehir Caca Bey Medresesindeki öğrencilerde bu durum çok net bir şekilde görülebilmektedir. Bu medresenin vakfiyesine göre eğitimlerinin son aşamasında olan üç öğrencinin yıllık 120'şer dirhem, onların bir alt seviyesindeki üç öğrencinin yıllık 80'er dirhem ve nihayet daha alt seviyedeki dört öğrencinin ise yıllık 60'ar dirhem²⁰ burs alacağı açıkça belirtilmiştir²¹. Diğer bazı medrese vakfiyelerinde de öğrencilerin alacağı burslar net bir şekilde yazılmıştır. Buna göre Konya Altun Apa Medresesinde en üst seviyedeki üç öğrenciye aylık 15'er dirhem, orta seviyedeki on beş öğrenciye aylık 10'ar dirhem ve ilk seviyedeki 20 öğrenciye aylık 5'er dirhem burs

Konya 1937, s. 372; İbrahim Hakkı Konyalı, *Abideleri ve Kitabeleri İle Konya Tarihi*, Konya 1964, s. 826.

¹⁸ *Caca Bey Medresesi Vakfiyesi*, İstanbul Türk ve İslam Eserleri Müzesi, Kayıt No: 2198, satır: 515 – 525.

¹⁹ M. Altay Köymen, "Türkiye Selçukluları Devletinin Ekonomik Politikası", *Bellekten*, C. L, S. 198, Ankara 1986, s. 618.

²⁰ *Caca Bey Medresesi Vakfiyesi*, satır: 520 – 525.

²¹ Ahmet Temir, *Cacaolu Nure'l-Dinin 1272 Tarihli Arapça – Moğolca Vakfiyesi*, Ankara 1959, s. 126.

verilmiştir²². Sivas Gök Medresedeki üst seviyedeki öğrenciler aylık 15'er dirhem burs almakta idi²³.

Bazı medrese vakfiyesinde ise öğrencilerin alacağı burslar çok net belirlenmemiştir. Amasya Halifet Gazi Medresesinde ise biraz daha farklı bir dağılım yapılmıştır. Buna göre 12 öğrenciye yıllık 90 dirhem ayrılmıştır. Bunun da 60 dirhemi üst seviyede öğrenim gören altı fakihe 10'ar dirhem paylaştırılmıştır²⁴ (Aylık 0.83 dirhem). Konya Karatay Medresesinde ise öğrenci bursları için net rakamlar belirlenmemiş, bunun yerine bir oran tespit edilmiştir. Buna göre medresenin gelirlerinin 10/7'sinin öğrencilere verileceği ifade edilmiştir²⁵.

Öğrencilerin aldığı bu ücretler pek tabii ki onların asli ihtiyaçlarını gidermeye yöneliktir. Dolayısıyla bu ücretler geçim temin edecek bir meblağ değildir. Yani öğrencilik o dönemde de bir meslek grubu değil, eğitimin bir unsurudur. Bu bursların yanında öğrencilerin yemek ve barınma giderleri de medrese tarafından karşılanmakta idi. Nitekim Sivas Gök Medrese vakfiyesinde öğrencilere pişecek yemekler ve verilecek günlük ekmek miktarı ile ilgili detaylı bilgiler mevcuttur²⁶.

Bazı medreselerde üst düzey öğrencilerin aldığı burslar ve aynı medresedeki muid ve müderris ücretleri, bu bursların alım gücü ile ilgili bize bir fikir verebilir. Bu amaçla aşağıda Kırşehir Caca Bey, Konya Altun Apa, Sivas Gök Medrese ve Amasya Halifet Gazi Medreselerine ait vakfiyelerde belirtilen öğrenci bursları, muid ücretleri ve müderris maaşlarını kapsayan bir tablo verilmiştir.

Tablo 1: Bazı Medreselerin Öğrenci Bursları, Muid ve Müderris Maaşları

<i>Medresenin Adı</i>	<i>Üst Kategorideki Öğrenci Bursu</i>	<i>Muid Maaşı</i>	<i>Müderris Maaşı</i>
Kırşehir Caca Bey	10 Dirhem	25 Dirhem	100 Dirhem
Konya Altun Apa	15 Dirhem	20 Dirhem	66 Dirhem
Sivas Gök Medrese	20 Dirhem	50 Dirhem	150 Dirhem
Amasya Halifet Gazi	0.83 Dirhem	20 Dirhem	100 Dirhem

²² Şemseddin Altun Apa Vakfiyesi, İstanbul Türk ve İslam Eserleri Müzesi, Kayıt No: 3416, satır: 155 – 160.

²³ Sivas Gök Medrese Vakfiyesi, Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi, Defter No: 604, sayfa no: 68, satır: 80 – 85.

²⁴ Amasya Halifet Gazi Medresesi Vakfiyesi, Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi, Defter No: 610, sayfa no: 37, satır: 55 – 60.

²⁵ Konya Karatay Medresesi Vakfiyesi, Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi, Defter No: 2105, sayfa no: 301.

²⁶ Sivas Gök Medrese Vakfiyesi, sayfa No: 67.

Tabloda görüleceği üzere müderris ve muid maaşları ile öğrenci bursları arasında çok net bir orandan bahsedemsek de kısmen bir fikir vermektedir. Amasya Halifet Gazi Medresesinde, öğrenci bursları ile Muid ve Müderris maaşları arasında çok ciddi bir uçurum mevcuttur. Muid öğrencilerin yaklaşık 24 katı maaş alırken; aynı medresede müderrisler öğrenci burslarının yaklaşık 120 katı maaş almakta idi. Bu medresedeki aşırı dengesizlik ve maaşlar arasındaki uçuruma rağmen diğer medreselerde bu kısmen dengeli görünmektedir. Kırşehir Caca Bey Medresesinde, Muidler öğrenci burslarının 2.5 katı maaş alırken müderrisler 10 katı maaş almakta idi. Aynı şekilde Sivas Gök Medresede de Caca Bey Medresesine yakın bir oran mevcuttur. Bu medresede Muidler öğrenci burslarının iki katı maaş alırken, bu medresede Müderrisler, öğrenci burslarının 7.5 katı maaş alıyordu.

Günümüzdeki öğrenci bursları ve öğretim elemanı maaşları ile kıyaslandığında ise şöyle bir sonuç ortaya çıkmaktadır. Doktora düzeyindeki öğrenci bursu 1500 TL'dir. Muidlere denk olarak kabul edebileceğimiz Araştırma Görevlisi yaklaşık 6000 TL maaş almaktadır. Bu doktora düzeyindeki öğrencilerin burslarının 4 katına tekabül etmektedir. Profesörler ise yaklaşık 10 000 TL maaş almaktadır. Bu da doktora düzeyindeki öğrencilerin aldığı bursun yaklaşık 7 katı civarındadır. Buradan yola çıkarak Türkiye Selçukluları döneminde öğrenci burslarının gayet iyi bir seviyede olduğunu söyleyebiliriz.

Öğrencilerin aldıkları bursları, medresede görevli diğer personelin maaşları ile kıyaslamak da onların sosyal statülerini belirlemede bize bir fikir verebilir. Bu konuda vakfiyelerinde teferruatlı bilgi bulunan iki medreseyi esas aldık. Bunlardan birisi Sivas Gök Medrese diğeri ise Kırşehir Caca Bey Medresesidir. Sivas Gök Medresede yukarıda belirttiğimiz gibi üst düzey öğrenciler aylık 20 dirhem burs alıyordu. Kırşehir Caca Bey Medresesinde ise 10 dirhem burs almakta idiler. Bu medreselerde görevli muid ve müderris dışındaki personelin maaş durumu ise şöyledir:

Tablo 2: Sivas Gök Medrese ve Kırşehir Caca Bey Mederselerinde Üst Düzey Öğrenci Bursları ve Eğitim Dışındaki Personelin Aldıkları Maaşlar

Sivas Gök Medrese	Aldıkları Maaşlar	Kırşehir Caca Bey Medresesi	Aldıkları Maaşlar
Üst Düzey Öğrenci	20 Dirhem	Üst Düzey Öğrenci	10 Dirhem
İmam	50 Dirhem	İmam	40 Dirhem
Müezzin	25 Dirhem	Ferraş (Temizlikçi)	30 Dirhem
Ferraş (Temizlikçi)	20 Dirhem	Kütüphane Görevlisi	30 Dirhem

Bevvab (Kapıcı)	20 Dirhem	Bevvab (Kapıcı)	7.5 Dirhem
Aşçı	15 Dirhem		

Tabloda da görüldüğü gibi, öğrenci bursları geçinmekten ziyade onların temel ihtiyaçlarına yönelik olarak verilmekte idi. Gerçi Sivas Gök Medresede verilen burs aslında oldukça iyi görünmektedir. Çünkü öğrenciler bu medresede görev yapan Ferraş ve Bevvabın maaşına denk bir burs almaktadır. Ancak Caca Bey Medresesine baktığımızda ise durum biraz farklıdır. Buradaki öğrenci bursları oldukça düşük kalmaktadır. Söz gelimi Sivas Gök Medresede öğrenciler medresenin temizlik işlerinden sorumlu ferraşın maaşına eşit burs alırken; Caca Bey Medresesinde öğrenciler, ferraşın ancak 3/1'i kadar burs almaktadır.

Öğrencilerin aldığı burs miktarının alım gücü ve günümüz yaklaşık değeri ile ilgili bazı değerlendirmeler de yapabiliriz. Bu veriler elbette öğrencilerin ekonomik durumları ile ilgili mutlak hükümleri ifade etmezler. Bununla birlikte, öğrencilerin o dönemdeki alım güçleri ile ilgili kısmen bir fikir edinebiliriz. Selçuklular devrinde tespit edebildiğimiz bazı temel ihtiyaç maddelerinin fiyatlarından yola çıkarak öğrenci burslarının alım gücünü tespit edebiliriz. Bu konuda özellikle her çağda insan hayatı için vazgeçilmez bir unsur olan ekmek ve et fiyatları çok belirleyici olabilir. Bu unsurların günümüzdeki karşılığını tespit etmek de öğrencilerin o dönemdeki sosyo ekonomik durumları için bir ip ucu olabilir.

Bu konuda elimizde en somut verilerden birisi ekmek fiyatı ile ilgilidir. 13. yüzyılın sonlarında Anadolu'da 1 ekmek, 1 pula satılıyordu. Mevlana Şemseddin her gün 1 pula bir ekmek alıyordu. Bunun yarısını kendisi yiyor, yarısını fakirlere dağıtıyordu. 120 pul 1 dirhem ediyordu²⁷. Yani bir dirheme 120 ekmek alınabiliyordu. Bu verilere göre Sivas Gök Medresede öğrenim gören bir öğrenci aylık bursu ile $20 \times 120 = 2400$ ekmek alabilmekte idi. Günümüzdeki karşılığı ise 3000 TL'ye denk gelmektedir. Bu hesaplamayı Caca Bey Medresesindeki bir öğrenci bursu için yaparsak öğrenciler bursları ile yaklaşık 1200 ekmek alabilmektedir. Bunun günümüzdeki parasal karşılığı ise 1500 TL'dir. Bu rakam bu günkü doktora öğrenci bursuna oldukça yakındır.

Elimizdeki bir başka kıyaslama unsuru ise et fiyatıdır. 14. yüzyılda Kastamonu'da temizlenmiş semiz bir koyunun yarısı 10 dirheme satılmakta idi²⁸. Bir koyunun ortalama 30 kg geldiğini düşünürsek 15 kg et, 10 dirheme satılmaktadır. Dolayısıyla etin kilosu $10 : 15 = 0,6$ dirheme gelmektedir. Buna göre

²⁷ Ahmet Eflaki, *Menakıbu'l-Arifin*, çev. Tahsin Yazıcı, C. II, İstanbul 1973, s. 86.

²⁸ Gordlevski, a.g.e., s. 234.

Sivas Gök Medresedeki üst düzey bir öğrenci aylık bursu ile $20 : 0,6 = 33$ kg et alabilmektedir. Günümüzde kuzu etinin kilosunu 85 TL olarak kabul edersek; bunun günümüzdeki yaklaşık değeri $33 \times 85 = 2.805$ TL eder. Buda yine günümüzdeki özel bölümler için verilen doktora bursuna²⁹ oldukça yakındır.

O dönemle ilgili kullanabileceğimiz bir başka veri ise şudur. 12 kişinin bir günlük yemek ihtiyacı 2 dirhem ile karşılanabiliyordu³⁰. Dolayısıyla 1 dirhem ile 6 kişinin yemek ihtiyacının karşılanabileceği kabul edilebilir. Buna göre Sivas Gök Medresede öğrenim gören üst düzey bir öğrenci bursu olan 20 dirhem ile $20 \times 6 = 120$ kişi doyurulabilmektedir. Günümüzde 1 kişinin bir günlük yemek ihtiyacı (2020 yılında belirlenen miktar) yaklaşık 25 TL'dir³¹. Doktora bursunun ortalama 1.500 TL olduğunu daha önce belirtmiştik. Buna göre bir öğrencinin aylık bursu $1.500 : 25 = 60$ kişinin yemek ihtiyacını karşılayabilmektedir. Ancak Kırşehir Caca Bey Medresesindeki öğrenci bursunu esas alırsak alım gücünün günümüze denk olduğunu görürüz.

SONUÇ

Türkiye Selçuklularının ilk dönemlerinden itibaren bilim insanlarına büyük değer veren politikaları Anadolu'yu bir çekim merkezi yapmış, pek çok bilim insanı Anadolu'ya göç etmiştir. Bunun yanında ülke geneline yaygınlaştırılan medreseler de eğitim seviyesinin yükselmesine büyük katkı sağlamıştır.

Medreseler, sahip oldukları zengin vakıfları sayesinde öğrencilerinin tamamına burs vermiştir. Öğrencilerin aldıkları burs miktarı ülke genelinde standart ve eşit değildir. Bu burslar öğrencilerin eğitim seviyelerine göre değişebilmektedir. Ayrıca medresenin vakıf geliri de öğrencisine verdiği burs miktarında belirleyici olmuştur. Vakıf gelirleri yüksek olan medreseler öğrencilerine oldukça yüksek burslar verirken; vakıf gelirleri az olan medreseler daha düşük burs vermek durumunda kalmıştır.

Selçuklular döneminde öğrencilerin aldıkları burslar ekme ve et fiyatı esas alınarak günümüzle kıyaslandığında bazı medrese burslarının günümüzdeki yükseköğrenim burslarına yakın olduğu görülmektedir. Elbette bu kıyaslama ekonominin kendi değişkenleri sebebiyle kesin bir hüküm vermemizi sağlayamaz. Ancak kesin olan şu ki; Selçuklular döneminde öğrenciler aldıkları burslar sayesinde oldukça rahat bir eğitim hayatı sürdürmüşlerdir. Bu burslarının

²⁹ <https://www.yok.gov.tr/Sayfalar/Haberler/2020/yok-100-2000-bursu-miktari-artis.aspx#> Erişim tarihi 12. 10. 2020.

³⁰ Mustafa Balaban, "Türkiye Selçuklu Devletinde Fiyatlar ve Ücretlerin Karşılıklı Mukayesesi", *Vakıflar Dergisi*, S. 27, Ankara 1988, s. 39.

³¹ <https://www.sodexoavantaj.com/hakkimizda/sodexodan-haberler/2020-gunluk-yemek-bedeli-istisnasi>, Erişim tarihi 12. 10. 2020.

yanında barınma ve yemek ihtiyaçlarının da medreseden karşılanması sayesinde öğrenciler konforlu kabul edebileceğimiz şartlarda eğitim görmüşlerdir.

Bu dönemde öğrencilerin sosyal statülerinin de oldukça yüksek seviyede olduğunu söyleyebiliriz. Çünkü bilime ve bilim insanına büyük değer verildiği Selçuklu Türkiye'sinde ilim yolcusu olarak görülen öğrenciler oldukça itibar görmüşlerdir. Dolayısıyla onların toplum tarafından saygı duyulan kişiler olduğu anlaşılmaktadır.

KAYNAKÇA

- Ahmet Eflaki, *Menakıbu'l-Arifin*, çev. Tahsin Yazıcı, İstanbul 1973.
- Amasya Halifet Gazi Medresesi Vakfiyesi*, Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi, Defter No: 610.
- Caca Bey Medresesi Vakfiyesi*, İstanbul Türk ve İslam Eserleri Müzesi, Kayıt No: 2198.
- Konya Karatay Medresesi Vakfiyesi*, Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi, Defter No: 2105.
- Sivas Gök Medrese Vakfiyesi*, Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi, Defter No: 604.
- Şemseddin Altun Apa Vakfiyesi*, İstanbul Türk ve İslam Eserleri Müzesi, Kayıt No: 3416.
- Akyüz, Yahya, *Türk Eğitim Tarihi*, İstanbul 1993.
- Atuf, Nafi, *Fenni Terbiye Tarihi*, İstanbul 1928.
- Balaban, Mustafa, "Türkiye Selçuklu Devletinde Fiyatlar ve Ücretlerin Karşılıklı Mukayesesi", *Vakıflar Dergisi*, S. 27, Ankara 1988, s. 37-40.
- Balık, İbrahim, "Anadolu Selçuklu Medreselerinin İdareci ve Hizmetli Kadrosu", *AKÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, C. III, S. 2, Afyon 2001.
- Baumrane, Chick, "İslam Tarihinde Eğitim Öğretim Kurumları", çev. Nesim Yazıcı, A.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi, C. XXX, S. 289, Ankara 1987, s. 279-285.
- Bedevi Abdu'l-Mecid Ebu'l-Futuh, *et-Tarihu'l- Siyasi ve'l- Fikri*, Cidde 1983.
- Bilge, Mustafa, *İlk Osmanlı Medreseleri*, İstanbul 1984.
- Çıtak, İhsan, *Cumhuriyet Öncesi, Cumhuriyet Dönemi ve Sonrası Malatya'da Eğitim*, Malatya 1988.
- Dağ, Mehmet –Raşit Öymen, *İslam Eğitim Tarihi*, Ankara 1974.
- Erdogan, Abdülkadir, "Konya İle İlgili En Eski Bir Selçuk Vakfiyesi", *Konya Mecmuası*, S. 6, Konya 1937, s. 370-375.
- Gordlevski, V., *Anadolu Selçuklu Devleti*, çev. Azer Yaman, Ankara 1988.
- İbn-i Bibi, *El Evamirü'l-Alaiye Fi Umuru'l-Alaiye*, çev. Mürsel Öztürk, Ankara 1996.
- İbn-i Camaâ Ebu Abdullah Muhammed b.İbrahim b. Sadullah Kinani, *Tezkiret's-Sami ve Mütellim fi Edebi'l-Alim ve'l-Müteallim*, Haydarabat 1353.
- Kafesoğlu, İbrahim, *Türk Milli Kültürü*, İstanbul 1984.
- Kazıcı, Ziya, *İslam Medeniyeti Tarihi*, İstanbul 1991.
- Konyalı, İbrahim Hakkı, *Abideleri ve Kitabeleri İle Konya Tarih*, Konya 1964.
- Köymen, M. Altay, "Türkiye Selçukluları Devletinin Ekonomik Politikası", *Belleten*, C. L, S. 198, Ankara 1986, s. 613-620.
- Nafiz, Rıdvan –İsmail Hakkı, *Sivas Şehri*, İstanbul 1928.
- Doğan, Nermin Ş., "Ortaçağda Anadolu'nun Eğitim Mekanları: Selçuklu Medreseleri – Darüşşifalarından Örnekler", *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, C. 28, S. 2, Ankara 2013, s. 429-443.
- Ögel, Bahattin, *Türk Kültürünün Gelişme Çağları*, İstanbul 1988.
- Parmaksızoğlu, İsmet, *İbn-i Batuta Seyahatnamesinden Seçmeler*, İstanbul 1986.
- Sönmez, Selami, *Anadolu'daki Selçuklu ve Beylikler Dönemi Medreseleri*, A.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi, Erzurum 1992.
- Tahir b. Rıfat Muhammed, *Türklerin Ulum ve Fünuna Hizmetleri*, İstanbul 1327.
- Temir, Ahmet, *Cacaoglu Nure'l-Dinin 1272 Tarihli Arapça – Moğolca Vakfiyesi*, Ankara 1959.
- Turan, Osman, "Şemseddin Altun – Aba Vakfiyesi ve Hayatı", *Belleten*, C. XI, S. 42, Ankara 1947.